

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Kuhmonen, Irene

Title: Ruokajärjestelmä uusiutuu – mutta miten?

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © 2023 Maaseutupolitiikka

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Kuhmonen, I. (2022, 21.12.2022). Ruokajärjestelmä uusiutuu – mutta miten?. Maaseutupolitiikan blogi. <https://www.maaseutupolitiikka.fi/blog/ruokajarjestelma-uusiutuu-mutta-miten>

Ruokajärjestelmä uusiutuu – mutta miten?

TUUMA-verkosto 21.12.2022

Maatalous ja ruoantuotanto ovat tärkeitä elinkeinoja maaseudulla, vaikka ruokajärjestelmän keskittyminen onkin kuorinut rahavirtoja maataloilta kohti keskuksia. Fossiilitalouden mahdollistama suuruuden ekonomia on toiminut tämän keskittymiskehityksen tärkeimpänä moottorina.

Samalla fossiilitalous yhdistettynä keskittymiskehitykseen on ajamassa suomalaisen ruokajärjestelmän kohti umpikujaa. Maataloussektorin pitäisi pystyä merkittävästi vähentämään kasvihuonekaasupäästöjä, vähentämään Itämereen ja sisävesiin päätyviä ravinnepäästöjä sekä torjumaan luontokatoa. Näitä kaikkia kehityskulkuja keskittynyt, fossiilitalouteen nojaava järjestelmä pikemminkin vahvistaa kuin lieventää. Järjestelmä ei toimi hyvin myöskään viljelijän näkökulmasta: tulotasonsa säilyttääkseen viljelijöiden on pitänyt jatkuvasti kasvattaa tilakokoa, tehostaa toimintaansa ja erikoistua. Tämä on kuitenkin tehnyt tiloista entistä haavoittuvaisempia tuotteiden ja tuotantopanosten hinnanmuutoksille, mikä näkyy nykyisessä maatalouden kustannuskriisissä, jolta investoineet ja toimintaansa kasvattaneet maatilat pystyvät huonosti suojautumaan.

Lappeenrannassa 25.-26.8. pidetyn Maaseutututkijatapaamisen ruokatyöryhmässä tarkasteltiin ruokajärjestelmää useista näkökulmista. Esitysten läpileikkaavia teemoja olivat ruokajärjestelmän toiminnan oikeudenmukaisuus, ruokajärjestelmän resilienssi ja eläintuotantoon liittyvät kysymykset.

Nykyinen ruokajärjestelmä on hyvin keskittynyt, minkä seurauksena erityisesti alkutuottajien toimintatila on kapea. Päivi Kujala, Pekka Kinnunen ja Sari Forsman-Hugg Pellervon taloustutkimuksesta totesivat, että maatalouden kannattavuus on ollut heikkoa jo pitkään, eikä ratkaisuja kannattavuuden parantamiseksi ole löytynyt sen paremmin markkinoilta kuin tukipolitiikan kautta. Heidän esityksestään ilmeni, että ruoan

globaalin kysynnän kasvu ei näytä heijastuvan maataloustuotannon kannattavuuteen Suomessa: kustannukset kasvavat nopeammin kuin tuotot, mikä vahvistaa ennestään epäoikeudenmukaista tulonjakoa ruokaketjussa. Hannele Suvanto ja Merja Lähdesmäki Helsingin yliopiston Ruralia-instituutista tutkivat alkutuottajien ja jalostajien välisiä suhteita kalkkunoiden sopimustuotannon yhteydessä psykologisen omistajuuden viitekehystä hyödyntäen. Tutkijat totesivat vallan ja tiedon jakamisen epäsymmetrisyyden tukkivan reitit psykologiseen omistajuuteen: vaikka alkutuottajien kokemukset psykologisesta omistajuudesta vaihtelivat, kokemus erittäin vähäisistä vaikutusmahdollisuuksista oli hyvin yleinen.

Annika Lonkila ja Anna Ott Suomen ympäristökeskuksesta totesivat, että elintarvikeketjun yritysten tulisi ottaa vastuuta kestävyysmurroksen edistämisestä oikeudenmukaisella tavalla. Valion ilmasto-ohjelma pyrkii osaltaan vastaamaan näihin haasteisiin parantamalla ilmastotoimien kautta maitotilojen kannattavuutta, mahdollistamalla elinkeinon jatkuvuuden sekä tukemalla viljelijöitä, jotka kokevat nykyisenkaltaisen ilmastokeskustelun epärealistina ja arvottomuuden tunteita aiheuttavana. Samalla ohjelma kuitenkin pyrkii entisestään tehostamaan ja keskittämään maidontuotantoa – eli tarjoamaan ongelmaan samaa lääketta, joka sen on synnyttänytkin. Kun keskittymiskehitys arvoketjussa otetaan annettuna, epäoikeudenmukaisuuden todelliset juurisyyt jäävät piiloon, jolloin kestävyys siirtymä ei näyttäydy aitona systeemisenä muutoksena, vaan ainoastaan nykyisen järjestelmän hienosäätönä.

Kestävyysmurros systeemisenä muutoksena ei kohtele kaikkia alkutuotannon aloja samalla tavalla. Koska eläinperäisten tuotteiden ilmastovaikutus on kasvukunnan tuotteita suurempi, ilmastonmuutoksen torjunta aiheuttaa erityisesti eläintuotannolle merkittäviä muutospaineita. Suomessa haasteen mittaluokka on valtava, sillä ilmaston ja maantieteen määrittämät tuotanto-olot ovat suuressa osassa maata paremmin sopivat eläin- kuin kasvintuotantoon, ja toisaalta kulttuurisesti eläinperäisten tuotteiden, erityisesti maitotuotteiden, rooli suomalaisten ruokavalioissa on merkittävä. Taija Kaarlenkaski Itä-Suomen yliopistosta kuitenkin totesi, että suomalaisten korkean maidonkulutuksen taustalla on tietoista politiikkaa: 1900-luvun alun maitovalistuksella markkinoitiin maitoa terveellisenä, suorastaan välttämättömänä ruoka-aineena. Maidon ja maitotuotteiden kulutuksen kasvu kytkeytyi 1900-luvun alun laajempiin yhteiskunnallisiin kehityskulkuihin, kuten teknologian kehittymiseen ja kaupungistumiseen. Näiden seurauksena toisaalta kulutus ja tuotanto eriytyivät toisistaan, toisaalta maatilojen tuotanto tehostui, jolloin tuotteiden menekkiä kuluttajien keskuudessa piti parantaa.

Solumaatalous on esimerkki ruoantuotannon teknologisista innovaatioista, jotka saattavat haastaa nykyisenkaltaista ruokajärjestelmää ja erityisesti eläintuotantoa merkittäväällä tavalla. Solumaatalouden tuotteita, kuten keinolihaa tai maidon tai valkuaisen proteiineja tuotetaan bioreaktoreissa. Niko Rätty ja Toni Ryyänen Helsingin yliopiston Ruralia-instituutista pohtivat nykyisten kotieläintuottajien asemoitumista suhteessa tähän murrokseen muutosjoustavuuden näkökulmasta. Tuottajien näkökulmasta solumaatalous näyttää melko kaukaisena tulevaisuudenkuvana, joka tuo mukanaan sekä uusia mahdollisuuksia että uhkakuvia. Keskeisiä kysymyksiä alkutuottajien kannalta ovatkin, tuottaako solumaatalous entistä keskittyneemmän vai hajautuneemman ruokajärjestelmän, ja mitkä ovat nykyisten alkutuottajien mahdollisuudet toimia tuottajina täysin uusilla säännöillä ja teknologioilla toimivassa maailmassa.

Ruokajärjestelmän uusiutumiseen kytkeytyvät kysymykset sen resilienssistä, eli kyvystä toteuttaa perustehtävänsä – ihmisten ruokkimista – myös muuttuvissa olosuhteissa. Resilienssiä on helppo pitää yllä hyvin ja ennustettavasti toimivassa maailmassa, mutta sen haaste ja haavoittuvuus kytkeytyy kriisiaikoihin, epäjatkuvuuksiin ja suuriin, järjestelmätason muutoksiin. Urszula Ala-Karvia ja Silvia Gaiani Helsingin yliopiston Ruralia-instituutista pohtivat yliopistolaitoksen mahdollisuuksia ylläpitää ruokajärjestelmän resilienssiä. Yliopistolaitoksen rooli tässä tehtävässä kytkeytyy erityisesti uusien innovaatioiden tuottamiseen ja osaamisen

ylläpitämiseen ja kehittämiseen. Yliopistoissa koettiin, että suora yhteistyö yritysten kanssa olisi tehokkain tapa resilienssin parantamiseksi, mutta samalla juuri se oli niille käytännössä vaikeinta toteuttaa.

Karoliina Rimhanen, Kalle Aro ja Pasi Rikkonen Luonnonvarakeskuksesta tutkivat avaintekijöitä suomalaisen ruokajärjestelmän resilienssin taustalla. Avaintekijöiksi tunnistettiin tuotantorakenteen monimuotoisuus, luottamukseen perustuva yhteistyö, ravinne- ja energiaomavaraisuus sekä tuotannon maantieteellinen hajautuminen. Tämänkin työryhmän esitysten perusteella on ilmeistä, että ruokajärjestelmässä on ongelmia kaikissa näissä osatekijöissä: tuotantorakenteen kehityssuunta on pikemminkin kohti keskittymistä kuin monimuotoistumista tai hajautumista, viljelijöitä kurittaa kannattavuuskriisi ja vaikutusmahdollisuudet koetaan heikoiksi. RUOKAVARMA-hankkeen tutkijat Irene Kuhmonen Jyväskylän yliopiston Kauppakorkeakoulusta, Tuomas Kuhmonen ja Riikka Saarimaa Turun yliopiston Tulevaisuuden tutkimuskeskuksesta sekä Atte Penttilä, Marjatta Selänniemi ja Anni Savikurki E2 Tutkimuksesta totesivat esityksessään, että ruokajärjestelmän haavoittuvuudet kytkeytyvät kouralliseen juurisyitä, joista yleisimpiä ovat järjestelmän polkuriippuvuus ja vaikeutua murtautua ulos kulloiseltakin kehityspolulta, taloudellisesti kannattavan toimintatavan kaventuminen, vallan keskittyminen ja keskinäisriippuvuuksien kasvaminen sekä taipumus luottaa ns. hyvään maailmaan. Nämä tekijät määrittävät yhteiskuntajärjestelmien toimintaa laajemminkin kuin vain sen nykyisen organisoitumistavan osalta. Tämän vuoksi ruokajärjestelmien haavoittuvuuksien torjuminen edellyttää kokonaisvaltaista, järjestelmätason ymmärrystä ja uskallusta suunnata katse kokonaan nykyisen järjestelmän sääntöjen hienosäädöstä kohti uusia maailmoja.

Kirjoittaja

Kuhmonen, Irene

Projektitutkija, Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu

irene.a.kuhmonen@jyu.fi